

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬД ОРУУЛАХ ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ТӨСӨЛ

I. ХҮНИЙ ЭРХИЙН БАТАЛГААГ ХАНГАХ

Нэг. Хүний эрхийг хамгаалах тогтолцоог бэхжүүлэх:

“66.1. Үндсэн хуулийн цэц нь Үндсэн хуульд заасан эрх, эрх чөлөөг зөрчсөн тухай маргааныг уул эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсэн гэж үзэж байгаа иргэний өргөдлөөр хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу магадлан шийдвэрлэж эцсийн шийдвэр гаргана.”

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц нь иргэний үндсэн эрхийн тодорхой зөрчил /халдашгүй чөлөөтэй байх, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх гэх мэт/-ийг авч хэлэлцэх эрх зүйн орчин байхгүй. Үүнээс үүдэн Монгол Улсад иргэний үндсэн эрхийг зөрчсөн тохиолдлууд шийдвэрлэгдэх боломжгүй байна. Иймд шүүхэд хандсан, эсхүл хуулийн бусад аргыг хэрэглэсэн ч үндсэн эрх нь сэргээгдээгүй гэж үзсэн бол иргэн Цэцэд өргөдөл гаргах зохицуулалтыг тодорхой болгохоор төслийг боловсруулсан. Энэ заалт батлагдсанаар Цэц үндсэн эрхийн зөрчлийг Үндсэн хууль хэрэглэж шийдвэрлэх, улмаар хүний эрхийн баталгаа нэмэгдэх ач холбогдолтой.

“66.2. Үндсэн хуулийн цэц нь Улсын Их Хурал, түүний нийт гишүүний аравны нэгээс доошгүй гишүүн, Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Улсын дээд шүүх, Хүний эрхийн үндэсний комисс, Улсын ерөнхий прокурорын хүсэлтээр Үндсэн хуулийг зөрчсөн тухай маргаантай асуудлаар дүгнэлт гаргаж Улсын Их Хуралд оруулна.”

Үндсэн хуульд зааснаар Улсын Их Хурал Цэцэд хүсэлт гаргах боломжтой ч өнгөрсөн 31 жилийн хугацаанд нэг ч удаа гаргаж байгаагүй. Учир нь Улсын Их Хурал дахь олонх нь хууль тогтоомж Үндсэн хуульд нийцээгүй гэж үзвэл өөрөө өөрчлөх бүрэн эрхтэй тул Цэцэд хандах шаардлагагүй байв. Иймд парламентын олонхын баталсан хууль тогтоомж нь Үндсэн хууль зөрчсөн тохиолдолд цөөнх энэ талаар Цэцэд хүсэлт гаргаж маргаан үүсгэх боломжийг нээхээр төсөлд тусгав.

Мөн Монгол Улсын Хүний эрхийн үндэсний комиссын зүгээс хууль тогтоомж дахь хүний эрхийн зөрчлийн асуудлаар Цэцэд хүсэлт гаргах бүрэн эрхийг олгохоор тусгалаа. Иргэд шүүхэд хандахаас илүү тус комисст гомдол, мэдээлэл гаргахад хялбар, нээлттэй байдаг. Улмаар комисс гомдол, мэдээллийг мэргэжлийн үүднээс хянаж, хууль тогтоомж хүний эрх зөрчсөн асуудлыг Цэцэд өгч шийдвэрлүүлдэг болно.

“65.1.Үндсэн хуулийн цэц есөн гишүүнээс бүрдэнэ. Тэдгээрийн гурвыг Улсын Их Хурал, гурвыг Ерөнхийлөгч, гурвыг Улсын дээд шүүхийн санал болгосноор Улсын Их Хурал зургаан жилийн хугацаагаар томилох бөгөөд Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр нэгээс илүү удаа дахин томилохыг хориглоно.”

Цэцийн гишүүнээр дахин томилоход ямар нэгэн хязгаарлалт байхгүйгээс олон удаа томилогдож 18, 26 жилээр ч ажиллах тохиолдол гарч байсан. Иймд Цэцийн гишүүний бүрэн эрхийн хугацааг 6 жил хэвээр нь байлгахын зэрэгцээ нэгээс илүү удаа дахин томилохыг хориглох заалтыг Үндсэн хуульд оруулах санал гаргав. Энэ заалт батлагдсанаар Цэцийн гишүүнээр хэт удаан ажиллахыг хязгаарлах, Цэцийн гишүүний хараат бус байдал, хариуцлагыг дээшлүүлэх ач холбогдолтой. Үндсэн хуулийн шүүхийн шүүгчийг нэгээс илүү удаа дахин томилохыг хориглох нь эрх зүйт төртэй улсуудын сайн туршлага юм.

Хоёр. Иргэний эвлэлдэн нэгдэх эрхийг баталгаатай хангах:

“19.12.Намыг Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн нэг хувиас доошгүй тооны иргэн эвлэлдэн нэгдэж байгуулна.” гэснийг хасах.

Улс төрийн нам байгуулахад хэт өндөр босго тогтоосон нь иргэний эвлэлдэн нэгдэх, төрийн үйл хэрэгт оролцох, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, сонгох, сонгогдох эрхийг хэрэгжүүлэхэд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй. Энэ нь улс төрийн олон ургалч байдлыг алдагдуулах, төлөөллийн ардчиллыг сулруулах, нийгмийн тодорхой бүлгийг ялгаварлан гадуурхах, тэгш бус байдлыг бий болгохоор байна. Түүнчлэн өмнө байгуулагдсан намуудад давуу боломжийг олгох нь ардчиллын зарчимд үл нийцдэг.

II.АРД ТҮМНИЙГ ТӨЛӨӨЛӨХ ПАРЛАМЕНТЫН ЧАДАВХ, ХАРИУЦЛАГЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ

Нэг. Сонгуулийн холимог тогтолцоог тусгаж, иргэдийг төлөөлөх парламентын чадавхыг нэмэгдүүлэх:

“21.1.Улсын Их Хурал нэг танхимтай байна. Улсын Их Хурлын гишүүдийн далан зургааг мажоритар, далан зургааг пропорциональ аргаар сонгоно.”

Мажоритар сонгуулийн тогтолцоо нь иргэдийн санал гээгдэх, тойргийн явцуу ашиг сонирхол улс орны эрх ашгаас өндөрт тавигдах, олон нийтэд танигдсан, хөрөнгө санхүүгийн боломжтой хүмүүст давуу байдал үүсгэх зэрэг сөрөг талыг бий болгож ирсэн. Үүнийг шийдвэрлэх арга зам нь мажоритар болон пропорциональ аргын давуу талуудыг тусгасан сонгуулийн холимог тогтолцоо юм. Үндсэн хуульд энэ тогтолцоог заах нь сонгуулийн хуулийг тогтвортой байлгах, намууд сонгуульд шударгаар өрсөлдөх, иргэдэд ойлгомжтой байх, гадаадад байгаа иргэний сонгох эрхийг баталгаажуулах сайн талтай.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийг анх батлах үед Улсын Их Хурлын гишүүний тоог тухайн үеийн нийт хүн амын тоонд үндэслэн нэг гишүүн дунджаар 27 мянган иргэнийг төлөөлөх замаар 76 гишүүнтэй байхаар хуульчилсан. Харин өнөөдөр нэг гишүүн 44.7 мянган иргэнийг төлөөлж, бараг хоёр дахин нэмэгдэж, төлөөлөх чадамж алдагдахад хүрч байна. Хэт цөөн гишүүнтэй парламентын хувьд хууль тогтоомж цөөн хүний үзэмжээр батлагдах, нэг гишүүнд эрх мэдэл хэт төвлөрөх, зүй бус нөлөөлөл орох, хуулийн чанар муудах, хуулийн биелэлтэд тавих хяналт сулрах эрсдэл үүсдэг. Олон улсад парламент нь дунджаар 150-аас доошгүй гишүүнтэй байдаг. Тиймээс төрийн эрх мэдлийн хуваарилалт, хяналт-тэнцлийг хангах, иргэдийг төлөөлөх парламентын чадамжийг сайжруулах зорилгоор Улсын Их Хурлын гишүүдийн тоог хүн амын тоотой уялдуулан нэмэгдүүлэхээр төсөлд тусгав.

III.ТӨВЛӨРЛИЙГ СААРУУЛАХ

Нэг. Хөдөөгийн сэргэлтийг дэмжих, хэт төвлөрлийг сааруулж, Улаанбаатар хотын түгжрэлийг бууруулах:

“13.1.Монгол Улсын төрийн эрх барих дээд байгууллага байнга оршдог хотыг Улсын нийслэл гэнэ. Монгол Улсын нийслэл Улаанбаатар хот мөн.”

Төрийн дээд байгууллагуудыг улсын нийслэлд заавал байх зохицуулалтыг өөрчилж, төрийн зарим байгууллагыг нийслэлээс нүүлгэх эрх зүйн үндэслэлийг бий болгохоор төсөлд тусгасан. Энэ нь төрийн зарим байгууллага Улаанбаатар хотоос нүүх, түгжрэлийг бууруулах, төвлөрлийг сааруулах, хөдөөгийн сэргэлтийг дэмжиж хот, хөдөөгийн ялгааг багасгах ач холбогдолтой.

IV.ДАГАЖ МӨРДӨХ ХУГАЦАА, ХҮРЭЭ

Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийг 20... оны ... дугаар сарын ...-ний өдрийн ... цагаас эхлэн улс орон даяар дагаж мөрдөнө.